

*Czynność Jeometry w czasie sądowej wizyi
duktów, ukazywanych przez strony
wiodące między sobą spór
o granice.*

Jako rozeznanie spraw granicznych od okazania, widzenia i nazwisk gruntów pod rozgraniczenie przychodzących zawisło; tak sąd graniczny na grunt sporny (*fundus controversus*), zjehawszy, i tamże akt swój ufundowawszy, a potem inne urzędowi swemu przyzwoite prawne formalności, (o których tu mówić nie jest naszym zamiarem) wykonawszy, gdy przystępuje do widzenia duktów, w których spory zachodzą, czyli też gdy nakazuje stronom okazać sobie granicę podług ich dokumentów wytkniętą; natenczas Jeometa jako współpracownik roboty, nieodstępny być, i zaraz za sądem iść powinien, mając przy sobie *rod*, igłę magnetyczną jak najdokładniejszą, dla opowiedzenia sądowi w całym przeciągu obwo-
du, czyli na południe, albo na północ, czy na wschód, albo na zachód słońca, a to jeszcze czy letni, czy zimowy, był prowadzony: *zre*, *pugilares* z ołówkiem, aby nie spuszczać się na swą pamięć, która w podobnych okolicznościach częstokroć zawodzi, notował dla siebie samego, gdzie i jakie miejsca, lub znaki, która strona albo w samym dukcie, albo też duktowi

przyległe, sądowi okaże, i iak ie mianować będzie, aby potém cały odbwód granic przez strony pokazany, z wszelkimi znakami i nazwiskami mieysc, w miarach należytych na mappie odrysował i naznaczył: gdyż dobroć mappy granicznej na tém zawisła, aby się we wszytkiem z obwodem zgadzała.

Dla dokładniejszego wyobrażenia tego co się powiedziało, iako też dla lepszego poznania natury spraw granicznych, przyłączamy tu na Tab: 10, mapkę graniczną wzorową, z opisaniem duktów przez strony rozpierające się o granice, ukazanych. Opis ten nie będzie tu wyrażony w formalności prawnej, iaka od sądu zachowana była, ale tylko zamykać będzie proste wymienienie mieysc i znaków, któreby w całym przeciągu obwodu, strony spór wiodące sądowi ukazać mogły; a tém samém, któreby sąd w swoim opisie, a Jeometra dla własney, a téy potrzebney wiadomości w raptularzu zapisać powinien.

Z dwóch stron spór między sobą o granice wiodących, iedną nazywamy *wieś Gąsewo*, a drugą *wieś Stanowisko*. Dukt wsi *Gąsewa* iest *UAaGB*, wsi *Stanowisko* iest *LCMOPQRD*.

Opisanie duktu wsi Gąsewa.

Zapisuie tedy sąd naypierwey dukt AB , wsi Gąsewa: wyrażając zaraz ciąg iego ze wschodu na zachód, i oraz mostek U , po prawey ręce, na strużce Wężyk nazwanej, przy którym dziedzic wsi Gąsewa naznacza zbieg trzech dziedzin (*concursum trium hæreditatum*), to jest Gąsewa, Rypin i Stanowisk; iako też drogę z Gąsewa do Rypin i Stanowisk idącą. Idąc daley tymże duktem AB , czyli dróżką bardzo stałą i nieznaczną; doszli do półki EE , nowo wykarczowanego przez Hollendrów Durlaków należących do wsi Stanowisk, i wyrazili odległość iego od mostku, iak tu np. trzy staia, (rachuiąc pospolicie na staie 30 prętów). Potém zapisawszy to półko, oraz nową dróżkę idącą środkiem niego przez wieś Hollenderską, iako też położenie teyże wsi za duktem; daley ciągną swą robotę aż do błota nazwanego *Urbanowe*, odległego więcey staia od półki, znaczą tego błota długość blisko trzech staj. a bieżąc daley tąż dróżką doszli do kopca G , leżącego przy drodze idącej ze wsi Gąsewa do Bugaju, odległej więcey półtora staia od zakończenia błota. Schodząc zaś duktem coraz bardziey z północy na południe, wyrażają drzewo sosnowe H , z krzyżem niedawno narzniętym, oddalone od drogi o staj dwa: i uszedłszy

potém staie, zapisali zwrot tey dróżki ku południowi, do drogi idącey z Gąsewa do Bugaiu. Potém postępując linią wyciętą borem przez stronę dalszy dukt prowadzącą, tudzież przez błoto *Białe* nazwane, doszli do kopca *r*, będącego na wyspie, gdzie dziedzic wsi Gąsewa okazał zbieg czterech dziedzin, to jest Turzyna, Bugaiu, Stanowisk i wsi Gąsewa, których odległości wzajemne, jeżeli ci sąd każe, wymierzysz i zapiszesz, lub odrysujesz na pugilaresie, wyrażając ich zwrot, nazwiska i odległości.

Opisanie duktu wsi Stanowisk.

Opisanie duktu *CD*, tymże samym sposobem czynić będziesz, iak duktu pierwszego, z tą różnicą, iż poczniesz od kąmienia *L* z krzyżem, przy którym dziedzic wsi Stanowisk, naznacza dziedzicowi wsi Gąsewa, punkt zaczynający prawdziwe rozgraniczenie, czyli prawdziwą między niemi węgielność (*angularitas*), odpędzając go od zbiegu 4 dziedzin przy kopcu na wyspie będącym, i oznaczywszy wszystkie znaki okazywane przez strony dukt prowadzące: iakoto naprzód błoto nazwane *Białe*, kopiec *M*, błotko *N*, nazwane *Kozidół*, drogę z Gąsewa do Bugaiu, kopiec *O*, wał *P*, dróżkę nową do Holendrów, błoto *Przepaść*, drogę z Gąsewa

do Rypin i Stanowisk; wał drugi *R.* iako też i punkt *S*, na którym strona zakończyła dukt, mianuiąc go za prawdziwy zbieg trzech dziedzin Rypin, Stanowisk i Gąsewa, a odpędzając drugie dwie dziedziny od punktu *U*. przy mostku okazanego.

Po wyprowadzeniu obóstronném duktów, nakazuje ci sąd rysować mapę, którą lubo zacząć możesz od iakieykolwiek strony według twoiego ułożenia, naylepiey iednak uczynisz, gdy pójdiesz torem duktów sądowi ukazanych.

Sposób robienia mappy granicznej.

Lubo sposób robienia mappy granicznej zupełnie ten sam jest, który wyłożyliśmy w §. 20 i 48; wszakże dla niektórych szczególności, nieznanaydujących się w dwóch pomienionych paragrafach, tu ieszcze o nim wkrótkości namienimy.

Zaraz tedy staiesz na punkcie *U*, w ziemi naznaczonym, a ułożywszy stolik poziomo, i naznaczywszy na nim kierunek magnesowey igielki; zaczniesz podług §. 29. albo też 28. odmierzać łańcuchem i postępować ze stolikiem, zakrętami dróźki *AaG*, oznaczaiący dukt wsi Gąsewa.

Gdy od *U*, dójdziesz do pólka *E*, *E*. Hollendrów Durlaków, przeniesiesz na stolik z jak naywiększą dokładnością całko-

witą jego rozległość, a to albo podług §. 26. albo też §. 30. Prócztego naznaczysz położenie dróżki nowey idącej z Gąsewa do Hollendrów, póydziesz wymiarem ieometrycznym, to ieft sposobem §. 29. tąż samą dróżką aż do punktu, w którym się ona z drugim duktem schodzi, iak tu np. schodzi się nie daleko wału oznaczonego literą *P*. to zaś dlatego uczynisz, abyś się dowiedział, iaka też ieft w tém miejscu szerokość gruntu będącego w sporze, i punktów tego duktu drugiego, naznaczysz kołkiem w ziemi zabitym, bo ci napotém będzie wielce potrzebny.

Powróciwszy nazad do tego punktu, od którego dróżką nową iść zacząłeś, (a któryto punkt powinienes być iak naydokładniey zaznaczyć kołkiem w ziemi zabitym) wyrazisz ieszcze na stoliku położenie Hollendrów Durlaków, z napisem, iż należą do wsi Stanowisk, iak widzisz na mappie.

Od pólka *E*, *E*, idąc daley z robotą, zbliżysz się do błota *F*, zwanego Urbanowe, którego odległość od duktu, iako też i obszerność całkowitą oznaczysz na stoliku podług §. 30. albo też gdy nie będzie zbyt obszerne, podług §. 27. Potém dobiwszy do kopca *G*, naznacz go wraz dróżką z Gąsewa do Bugaia idącą, którą także wymierzysz aż do tego punktu, w którym się ona z drugim duktem schodzi, i ten punkt, iako napotém potrzebny, nazna-

czysz także kołkiem w ziemi zabitym, tak iak wymierzałeś pierwszą dróżkę idącą z Gąsewa do Hollendrów: lecz przy téj drugiej, wymierzysz błotko *W.* po lewey ręce będące, zwane *Wilczydół*.

Od kopca *G.* mierząc daley, wyrazisz naprzód na mappie *Nacios*, czyli drzewo *H.* z krzyżem; powtóre zwrot dróżki do wielkiej drogi; potrzebie dukt dalszy aż do błota *Białe* nazwanego. Naostatek wysepkę *K* całkowitą rozmierzywszy podług §. 26, naznaczysz na niey kopiec *r*, przy którym weźmiesz na cel zwroty granic trzech innych dziedzin schodzących się w punkcie narożnym *r*. i napiszesz przy każdej linii celowej nazwisko téj dziedziny, do której iaka linia celowa należeć będzie.

Po zakończeniu iednego duktu, złączysz się z drugim, przechodząc środkiem *Białe* błoto, ponieważ połowę *III*, tego błota, dziedzic Stanowisk odbiera swym duktem dziedzicowi wsi Gąsewa; a przyszedłszy do kamienia *L* z krzyżem, skąd dziedzic Stanowisk dukt swój zaczyna, odpychając tamtego od zbiegu czterech dziedzin; wyrazisz na stoliku położenie pomienionego kamienia.

Stamtąd idąc duktem, oznaczysz kopiec *M*, tudzież błota *N*, nazwane *Kozidół*, a potem dociągniesz do drogi idącej z Gąsewa do Bugaju: gdzie jeżeli ten ostatni punkt zgodzi się z owym punktem, który na téj-

ze

że drodze naznaczyłeś był kołkiem w ziemi zabitym; wtedy gdyś od duktu pierwszego do duktu drugiego szedł, drogą prowadzącą z Gąsewa do Bugaiu, natenczas możesz być pewnym, że twa robota jest dotychczas nieomylna. Jeżeli zaś punkta owe się nie zgadzają, szukaj pilnie, w którym miejscu omyłkę uczyniłeś, a to przemierzając na powrót wszystkie linie. Gdy nie znajdziesz błędu w długościach, natenczas cofać się musisz ze stolikiem, i póty szukać omyłki na nim uczynioney, czyto złem ustawianiem igielki magnetycznej, czyli celowników, co się najczęściej zdarza, póki nie natrafisz na omylenie: bo lepiej jest część iakową swej pracy, aniżeli potem całkowitą powtórzyć.

Odkrywszy zdarzoną omyłkę, i zgodziwszy dwa ostatnie punkta, postępować będziesz dalszym duktem, naznaczając kołkiem *O*, tudzież długość i szerokość wału *P*: a doszedłszy do dróżki z Gąsewa do Hollendrów Durlaków idącej, znowu dopiero wyłożonym sposobem, uczynisz próbę, czyli ta część doskonale jest wymierzona. Od téj dróżki idąc dalej, wymierzysz podług §. 30. błoto *Q*, zwane *Przepaść*: potem naznaczysz wał drugi *R*, i dociągniesz robotę aż do punktu *S*, będącego przy strudze, gdzie dziedzic Stanowisko naznacza zbieg trzech dziedzin.

Od punktu *S*, zamykając mapę, pójdiesz podług §. 28, lewym brzegiem strugi, *Wężyk* zwaney, aż póki nie dójdiesz do punktu *U*, leżącego przy mostku, skąd zacząłeś był twoię robotę: nadto wyrazisz zaraz przez strzałkę, skąd i dokąd owa strużka płynie. Naostatek, dla zupełniejszego przekonania się o dokładney swey robotcie, pójdiesz ieszcze z wymiarem drogą z *Gąsewa* do *Rypin* i *Stanowisk*, od punktu *U*, aż do drugiego duktu, gdzie doznasz swéy zręczności.

Jeżeli się zdarzą takie miejsca w przeciągu całej twoiey roboty, z których mógłbyś wiedzieć wsi na około duktów leżące, staray się ich odległość wymierzyć podług §. 31. albo co iednoż, iest, §. 35. Gdybyś zaś żadnym sposobem wiedzieć nie mógł, tedy wypytay się chłopów rozsądniejszych, iak wiele ćwierci mili, lub iak wiele stay (lubo oni innemi rachuią stajami) bydz może ta odległość, którą chcesz wiedzieć, albo też bezpiecniey iest samemu przeiechać się, lub przebiez i uważać, iak dalekie miejsce owo bydz może, do czego w podobnych razach wielce iest potrzebna wprawa w miarę oczną.

Napadłszy w dukcie na błota, bagna, ieziora, stawy, trzęsawiska, lasy, chrośty, i inne tym podobne zarośle, naylepiey iest dla wyrażenia iak naydokładniejszego ich

położenia i figury, obeysdź ie na okolo podług §. 30. ustawiając stół na znakomitszych zakrętach obwodu pomienionych placów, mniejszych załomków bynajmniej nie zważając, bo te pod prostą linią zawsze w praktyce się podciągają.

Podobnież gdy dukty są kręte, albo idące drogą, gościńcem, brzegiem rzeki, które pospolicie od linii prostej wiele wybaczą, natenczas (iako się to już w §. 30 powiedziało) abys się załomkami nie kręcił, a przez kręcenie się nie przyczyniał stanowisk, o co w robocie usilnie starać się potrzeba, obierzesz iaki znak bardzo odległy od siebie, albo też każesz ustawić z widocznym iakim znakiem łaskę na drodze, brzegu rzeki, dukcie granicy, iak można dóyrzeć naydaley, by też używszy perspektywy: dopiero ze stanowiska swego wzięwszy na cel ów znak obrany, albo też umyślnie ustawioną łaskę, odmierzać będziesz odległość zawartą między owemi dwoma punktami, tudzież do rozciągniętego łańcucha, lub sznura spuszczać będziesz linię prostopadłą od znaczniejszych kolan rzeki, albo też od znaczniejszych załomków innego iakiego duktu krętego: iako się to już powiedziało w §. 30 i 48.

Zakończywszy połowę robotę, a nie żałując pracy, która jest duszą dobrego wymiaru, przeyrzawszy ją ieszcze kilkakro-

tnie, czyliś czego nie opuścił; wyrachujesz naprzód ważność w włókach, morgach, prętach, pręcikach i t. d. tak całkowitego spornego gruntu, iako też i niektórych pojedynczych części iego, gdy tego będzie wyciągała potrzeba, a potem raptularz twoiey mappy przeniesiesz na czyście podług §. 72. dla oddania iey sądowi. Abyś zaś widoczną uczynił różnicę między duktami przeciwnych stron, tedy wedle duktu kaźdey strony, dasz strych czyli pasek odmienną farbą, ieden np. niebieską, a drugi czerwoną, lub innemi iakimi podług twego upodobania: Grunt także cały w kontrowersyi będący, możesz powlec trzecią iakową farbą. Przydasz mappie przerysowaney podziałkę iak nayregularnieyszą, naznaczysz także kierunek magnesowey igielki ile możności dokładnie, z przypisem słów *wschód, zachód, północ, południe*. Dotego ieżeli się w gruncie spornym znayduią rozmaite szczególne kawałki, popisziesz na nich litery duże porządkiem właściwym, iako to na tablicy to widzieć się daie. Pomnieć także i na to potrzeba w ułożeniu mappy na papierze. aby zostawić miejsce, na którekolwiek stronie, do wykładu rzeczy, czyli do tłumaczenia znaków na niey znaydujących się; tak np. iak tu następuje.

Wykład rzeczy.

	Wło- ki	Mor- gi.	Prę- tu	Prę- ciki
A, B. Wyrażone kolorem np. czerwonym, ozna- czają dukt wsi Gasewa.				
C, D. Kolorem np. niebie- skim dukt wsi Stano- wisk.				
E. Półko świeżo wykar- czowane przez Hollen- lendrów Durlaków, nale- żących do wsi Stano- wisk, wynosi.				
F. Błoto Urbanowe wy- nosi.				
G. Kopiec okazany w du- kie wsi Gasewa.				
H. Drzewo z krzyżem na tymże dukcie.				
J. Białe błoto, którego połowa tylko w kon- trowersyi została, wy- nosi i t. d.				

Jeżeli winnych twych robotach będzie większy wykład rzeczy, tak dalece, że litery wielkie wszystkie nie wystarczą do dalszego oznaczenia, natenczas małemi alfabetu literami będziesz je oznaczał: a jeżeli i te nie wystarczą, podwóynemi małemi, albo też jedną większą, a drugą ma-

łą np. *Aa*, alho *Bb*, i t. d. zawsze kolejno liter używając, tak w oznaczeniu na mapie, iak w wykładzie rzeczy.

W reszcie po odrysowaniu i zupełném oznaczeniu mapy, złożysz ją przed sąd, podpisawszy imię i przezwisko twoje, tudzież dzień i rok, którego robiona była.

Sposób dzielenia gruntu spornego
(*Fundus controversus*).

Daymy, iż sąd podług dekretu swego, lub też zaszłej między stronami ugody, naznaczywszy na mappie linią prostą *Zya*, nakazuje Jeometrze uczynić podział gruntu zawartego między ścianami *ZS*, *Za*, *aU*, *US*, na trzy części, z którychby dwie dostały się dziedzicowi wsi Stanowisk, a trzecia dziedzicowi wsi Gąsewa, tudzież z tym warunkiem, aby błoto Urbanowe całe zostało się na stronie Stanowisk, oraz przestrzegając, aby ten podział zaczynał się od punktu *y*, naznaczonego na mappie przez sąd, (w którymto punkcie ma tenże sąd kazać zabić pal dębowy, podczas sypania kopców), a kończył się na punkcie *U*, przy mostku, a to bez częstych załomków. Drugą zaś stronę *ZLra*, kaze tenże sąd podzielić na dwie tylko różne części: także też zaczynając od pala dębowego *y*, a kończąc na kopcu *r*.